

Jerzy Grzybowski

"OUN - UPA w Białarusi. 1939-1953
gg. : dokumenty i materiały", red.
W. I. Adamuszko, Mińsk 2011 :
[recenzja]

Przegląd Historyczno-Wojskowy 13 (64)/2 (240), 204-206

2012

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach
dozwolonego użytku.

tych dwóch nalotów zniszczono lub uszkodzono ok. 300 zabytkowych budynków, w tym klasztor Emauz, dom Fausta oraz synagogę na Vinohradach.

W 2011 r. nakładem Wydawnictwa „Prostor”, przy współudziale Wojskowego Instytutu Historycznego w Pradze, ukazała się publikacja Jana B. Uhlířa, prezentująca przeszło 250 nieznanych i niepublikowanych dotąd fotografii autorstwa Stanisława Maršála dokumentujących zniszczenia miasta i dramat jego mieszkańców.

Autor zdjęć, jako oficjalny fotoreporter Kuratorium Wychowania w Czechach i na Morawach, miał możliwość dotarcia do wszystkich miejsc, które dosięgły alianckie bomby, dzięki czemu mógł wykonać unikatowe fotografie niejako „na gorąco”, bezpośrednio po nalotach. Uchwyczone obrazy mają nie tylko trudną do przecenienia wartość historyczną i, choć często przedstawiają tragiczne i wstrząsające realia, są w większości dziełami sztuki fotograficznej. Dokumentalną wartość historyczną zdjęć podnoszą pozostawione przez S. Maršála ich opisy, umożliwiające dokładną identyfikację poszczególnych miejsc na planie zbombardowanego miasta.

Poza unikatowymi zdjęciami album *Bomby na Prahu...* zawiera również część tekstową, będącą zwięzłym opisem tła historycznego, przyczyn oraz przebiegu i następstw poszczególnych nalotów. Publikacja Jana B. Uhlířa może zainteresować historyków wojskowości, historyków sztuki, urbanistów i architektów, ale też miłośników świetnej fotografii reportażowej, aczkolwiek w tym wypadku niezwykle surowej i częstokroć wstrząsającej tragizmem utrwalonych na kliszy obrazów.

Bartłomiej R. Bydoń

* * *

OUN – UPA w Białarusi. 1939–1953 gg.: dokumenty i materiały, red. W. I. Adamuszko, Mińsk 2011

Omawiana książka to przygotowany i opracowany przez zespół historyków białoruskich zbiór dokumentów i materiałów dotyczących działalności ukraińskiego podziemia zbrojnego OUN – UPA w latach 1939–1953. Cezura końcowa jest uzasadniona tym, że w historiografii białoruskiej przyjęto, że właśnie w roku 1953 radzieckie organa bezpieczeństwa państwowego ostatecznie zlikwidowały podziemie ukraińskie na terytorium Białorusi Radzieckiej. Od razu należy zaznaczyć, że prezentowany zbiór dotyczy ściśle określonego obszaru. Mianowicie przedmiot zainteresowania badaczy białoruskich stanowi aktywność OUN – UPA na terenach, które po zakończeniu II wojny światowej znalazły się w granicach Białoruskiej Socjalistycznej Republiki Radzieckiej (BSRR), a obecnie stanowią część Republiki

Białoruś. Niemniej jednak publikacja ta powinna wzbudzić zainteresowanie badaczy polskich co najmniej z dwóch powodów. Po pierwsze, mowa o terenach, które przed II wojną światową, a i podczas niej z grubsza stanowiły obszar województwa poleskiego II Rzeczypospolitej. Po drugie, dokumenty ogłoszone w zbiorze nie były znane historykom.

Sam ten zbiór zawiera prawie 300 dokumentów pochodzących z Narodowego Archiwum Republiki Białoruś, Państwowego Archiwum Obwodu Brzeskiego, Rosyjskiego Państwowego Archiwum Wojskowego, Centralnego Archiwum Komitetu Bezpieczeństwa Państwowego Republiki Białoruś i Archiwum Zarządu Komitetu Bezpieczeństwa Państwowego na Obwód Brzeski. Znaczną większość dokumentów stanowią akta nigdy wcześniej niepublikowane. Tylko niewielka ich część (głównie dokumenty wytworzone przez struktury OUN – UPA) była ogłoszona drukiem na łamach czasopisma ukraińskiego „Latopis UPA”. Praca jest opatrzona wstępem, w którym omówiono genezę, organizację i działalność ukraińskich struktur podziemnych w omawianym okresie.

Chronologicznie dokumenty odzwierciedlają następujące etapy w dziejach podziemia ukraińskiego na terytorium Białoruskiej SRR: 1) obecność nielicznych grup podziemia ukraińskiego (1939–1941; 2) powstanie i aktywność partyzantki ukraińskiej w okresie okupacji niemieckiej (1941–1944) i 3) działalność ukraińskiego podziemia zbrojnego w latach 1944–1953, gdy oddziały UPA przeszły od otwartej walki do zbrojnego podziemia.

Opublikowane dokumenty tworzą dwie różniące się proveniencją grupy. Pierwsza z nich zawiera mało znane lub wcale nieznane dokumenty radzieckie (sprawozdania partyjnych i państwowych funkcjonariuszy równych szczebli, meldunki NKWD (następnie NKGB i MGB) i – wyjątkowo – dwa dokumenty ukraińskiego podziemia zbrojnego (UPA-Północ). Część dokumentów stanowią sprawozdania organów partyjnych i państwowych dotyczące działalności nacjonalistów ukraińskich w południowych obwodach BSRR w latach 1939–1941. Jeśli chodzi o okres późniejszy (lata 1941–1944), to w dużej mierze jest on reprezentowany przez dokumenty wytworzone przez partyzantów radzieckich, którzy stawiali czoło oddziałom UPA w terenie. Siłą rzeczy dotyczą one walk UPA z partyzantką radziecką. Historyków polskich zapewne zainteresują dokumenty mówiące o przesładowaniach przez UPA ludności polskiej na Polesiu. Tym bardziej że o antypolskiej działalności UPA na tym obszarze wiemy o wiele mniej niż na temat tego, co działo się w tej materii na Wołyniu i w Małopolsce Wschodniej. Warte uwagi są też dokumenty (sprawozdania sytuacyjne, meldunki, raporty) rzucające światło na przebieg i efekty prowadzonych przez NKWD–MGB akcji zwalczania „banderowców” i „bulbowców” po 1944 r. Wiele ciekawych informacji zawierają sporządzone przez funkcjonariuszy NKWD, na podstawie doniesień agentury radzieckiej, obszernie i szczegółowe raporty (sprawozdania) na temat struktury i liczebności podziemia ukraińskiego w BSRR. Cennym uzupełnieniem informacji zawartych w dokumentach sprawozdawczych są protokoły zeznań schwytanych przez bezpiekę uczestników podziemia ukraińskiego.

Należy uznać, że omawiany zbiór w dużym stopniu stanowi wypełnienie luki w zasobie źródłowym dotyczącym działalności ukraińskiego nacjonalistycznego podziemia zbrojnego w czasie ostatniej wojny i w pierwszych latach powojennych. Jego wartość polega przede wszystkim na tym, że do tzw. obiegu naukowego włącza on nowe, nieznane dotychczas dokumenty odnoszące się do terrorystycznej działalności UPA na Polesiu, a więc na obszarze pod tym względem nadzwyczaj słabo zbadanym. Stanie się więc zapewne istotnym składnikiem warsztatu historyków zajmujących się tą problematyką.

Jerzy Grzybowski